UDK: 378.147

MEDIATA'LIM VA MEDIASAVODXONLIK BO'LAJAK O'QITUVCHI KASBIY KOMPETENTLIGINING TARKIBIY QISMI SIFATIDA

Rustamov Akobir Anvar o'g'li
Buxoro xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: akobirjavadev10@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-3253-2925
https://doi.org/10.5281/zenodo.23568981

Annotatsiya: Tezisda mediasavodxonlik bo'lajak o'qituvchi uchun umumiy madaniyat unsuri emas, balki kasbiy kompetentlikning mustaqil tarkibiy qismi ekanligi asoslanadi. O'qituvchining media bilan munosabatidagi uch rol – iste'molchi, yaratuvchi va vositachi – tahlil qilinadi. Muallif tomonidan mediasavodxonlikni pedagogik fanlar mazmuniga singdirishga qaratilgan "media-filtr" topshiriqlar tizimi taklif etiladi.

Kalit so'zlar: mediata'lim, mediasavodxonlik, kasbiy kompetentlik, bo'lajak o'qituvchi, tanqidiy fikrlash, axborot madaniyati, raqamli kontent

Аннотация: В тезисах обосновывается, что медиаграмотность является для будущего учителя не элементом общей культуры, а самостоятельным компонентом профессиональной компетентности. Анализируются три роли учителя во взаимодействии с медиа – потребитель, создатель и посредник. Предлагается авторская система заданий «медиафильтр», направленная на интеграцию медиаграмотности в содержание педагогических дисциплин.

Ключевые слова: медиаобразование, медиаграмотность, профессиональная компетентность, будущий учитель, критическое мышление, информационная культура

Abstract: The paper argues that media literacy is not merely part of a future teacher's general culture but an independent component of professional competence. Three roles of the teacher in relation to media – consumer, creator and mediator – are analysed. The author proposes a "media filter" system of tasks designed to integrate media literacy into the content of pedagogical courses rather than teaching it as a separate subject.

Keywords: media education, media literacy, professional competence, pre-service teacher, critical thinking, information culture

Kirish

Yigirmanchi asrning o'rtalarida maktab o'quvchi uchun deyarli yagona tizimli bilim manbai edi: darslik, o'qituvchi so'zi va kutubxona. Bugun esa o'quvchi darsga kelgunga qadar mavzu haqida qisqa video ko'rgan, ijtimoiy tarmoqda kimningdir fikrini o'qigan, ehtimol sun'iy intellekt chatidan tayyor javob ham olgan bo'ladi. O'qituvchi endi bilimning yagona eshigini qo'riqlovchi emas; u o'quvchiga axborot oqimida yo'l topishni o'rgatuvchi shaxsga aylanmoqda. Bu o'zgarish oddiy texnik yangilanish emas, balki o'qituvchilik kasbining mazmunini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Shunga qaramay, pedagogik oliy ta'lim dasturlarida mediasavodxonlik ko'pincha axborot texnologiyalari fanining bir mavzusi yoki umumiy madaniyat masalasi sifatida qaraladi. Bizning asosiy tezisimiz boshqacha: mediasavodxonlik bo'lajak o'qituvchi kasbiy kompetentligining mustaqil tarkibiy qismi bo'lib, u metodik, kommunikativ va tarbiyaviy

kompetentliklar bilan chambarchas bog'langan. Mazkur tezisda shu fikrni asoslash hamda uni ta'lim mazmuniga integratsiyalash yo'li taklif etiladi.

Mediasavodxonlik kasbiy kompetentlik tarkibida

Mediata'lim nazariyasida L. Masterman ilgari surgan asosiy g'oya – media voqelikni aks ettirmaydi, balki uni tanlab, qayta qurib taqdim etadi [1]. Shu sababli media matnni o'qish uning kim tomonidan, qanday maqsadda va qaysi vositalar yordamida yaratilganini aniqlashni ham o'z ichiga oladi. A.V. Fedorov mediata'limni shaxsning media madaniyati bilan muloqot qilish, media matnlarni tanqidiy tahlil qilish va o'zi yaratish qobiliyatini rivojlantirish jarayoni sifatida ta'riflaydi [2]. Har ikki yondashuvdan ko'rinadiki, gap faqat texnik ko'nikma haqida emas, balki tanqidiy fikrlashning alohida shakli haqida bormoqda.

UNESCO tomonidan o'qituvchilar uchun ishlab chiqilgan media va axborot savodxonligi o'quv dasturida mediasavodxonlikning pedagogik ta'limga kiritilishi zarurligi alohida ta'kidlangan [3]. Bu hujjatning ahamiyati shundaki, unda o'qituvchi faqat o'zi mediasavodli bo'lishi bilan cheklanmasligi, balki bu sifatni o'quvchilarda shakllantirishga tayyor bo'lishi lozimligi ko'rsatiladi. R. Hobbs ham raqamli va mediasavodxonlikni kirish, tahlil, yaratish, mulohaza va harakat kabi o'zaro bog'liq qobiliyatlar majmui sifatida talqin etadi [4]. Mamlakatimizda ham "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi aholining raqamli savodxonligini oshirishni ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilagan [5].

Ushbu nazariy asoslarga tayanib, o'qituvchining media bilan munosabatida uchta kasbiy rolni ajratish mumkin. Birinchisi – iste'molchi: o'qituvchi darsga tayyorlanishda internet manbalari, videodarslar, ochiq ta'lim resurslaridan foydalanadi va ularning ishonchliligini baholay olishi kerak. Ikkinchisi – yaratuvchi: u o'zi taqdimot, qisqa video, infografika, onlayn post tayyorlaydi va bu mahsulotlarning mualliflik huquqi, axloqiy me'yorlar hamda yosh xususiyatlariga mosligi uchun javobgar bo'ladi. Uchinchisi – vositachi: o'qituvchi o'quvchi bilan media o'rtasida turadi, o'quvchiga soxta xabarni aniqlash, reklama va ma'lumotni farqlash, onlayn muhitda xavfsiz muloqot qilishni o'rgatadi. Aynan uchinchi rol mediasavodxonlikni shaxsiy fazilatdan kasbiy kompetentlik darajasiga ko'taradi, chunki u boshqalarning rivojlanishiga yo'naltirilgan.

M. Prenski raqamli muhitda ulg'aygan avlod bilan undan oldingi avlod o'rtasidagi tafovutga e'tibor qaratgan edi [6]. Bu fikr keyinchalik ko'p tanqid qilingan bo'lsa-da, bir muhim saboqni beradi: yosh o'qituvchining raqamli qurilmalardan erkin foydalanishi uning mediasavodli ekanini anglatmaydi. Ijtimoiy tarmoqlarda faol bo'lish va media matnni tanqidiy tahlil qila olish – ikki xil narsa. Shuning uchun pedagogik oliygohlarda talabalarning "tabiiy" raqamli tajribasiga tayanib qolmasdan, mediasavodxonlikni maqsadli shakllantirish zarur.

Mediasavodxonlikning tarbiyaviy jihatini ham e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. O'quvchilar ko'pincha onlayn muhitda zo'ravonlik, haqoratli izohlar yoki shaxsiy ma'lumotlarning tarqalishi kabi muammolarga duch keladi va ular bilan birinchi bo'lib maslahatlashadigan kattalardan biri o'qituvchi bo'ladi. Bunday vaziyatda o'qituvchi texnik ko'rsatma berish bilan cheklanmay, o'quvchini xavfsiz xatti-harakatga yo'naltirishi, ota-onalar bilan hamkorlik qilishi va zarur bo'lsa, maktab psixologini jalb etishi kerak. Demak, mediasavodxonlik o'qituvchining tarbiyaviy faoliyati bilan ham bevosita bog'liq.

Muallif taklifi: "media-filtr" topshiriqlar tizimi

Mediasavodxonlikni alohida fan sifatida o'qitish o'quv rejasining zichligi sababli har doim ham mumkin emas. Shu bois biz uni mavjud pedagogik fanlar mazmuniga singdirishga qaratilgan "media-filtr" topshiriqlar tizimini taklif etamiz. Uning mohiyati shundaki, pedagogika, psixologiya yoki xususiy metodika bo'yicha har bir mavzuga kamida bitta topshiriq media matn orqali beriladi va u uch filtrdan o'tkaziladi.

Birinchi filtr – "manba". Talaba mavzu bo'yicha internetdan topilgan material (maqola, video, blog yozuvi) muallifini, nashr qilingan joyini, sanasini va maqsadini aniqlaydi, uni

ilmiy yoki rasmiy manba bilan solishtiradi. Masalan, "o'quvchilarning o'quv motivatsiyasi" mavzusida mashhur videobloggerning maslahatlari psixologiya darsligidagi nazariyalar bilan taqqoslanadi.

Ikkinchi filtr – "pedagogik yaroqlilik". Talaba ushbu materialni maktab darsida qo'llash mumkinmi, qaysi yoshdagi o'quvchilar uchun, qanday izoh yoki tuzatish bilan – degan savollarga javob beradi. Bu bosqichda mediasavodxonlik bevosita metodik kompetentlik bilan tutashadi.

Uchinchi filtr – "qayta yaratish". Talaba tahlil qilingan materialning o'quvchilarga mo'ljallangan, ishonchli va yoshga mos qisqa variantini (infografika, bir daqiqalik video, kartochka) yaratadi va unda foydalanilgan manbalarni ko'rsatadi. Shu orqali u iste'molchi, vositachi va yaratuvchi rollarini bitta topshiriq doirasida ketma-ket bajaradi.

Topshiriqlar murakkabligi kurslar bo'yicha oshib borishi maqsadga muvofiq. Birinchi kursda asosiy e'tibor "manba" filtriga qaratiladi: talaba ishonchli va shubhali manbani farqlashni, ma'lumotni ikkinchi manba orqali tekshirishni o'rganadi. Ikkinchi va uchinchi kurslarda "pedagogik yaroqlilik" filtri yetakchi bo'ladi, chunki aynan shu davrda xususiy metodikalar o'qitiladi va talaba materialni dars maqsadi bilan bog'lashga tayyor bo'ladi. To'rtinchi kursda, pedagogik amaliyot bilan bir vaqtda, "qayta yaratish" filtri to'liq qo'llaniladi va talaba tayyorlagan mahsulotlar real sinfda sinab ko'riladi.

Alohida e'tibor sun'iy intellekt yordamida yaratilgan matn va tasvirlarga qaratilishi lozim. Bunday kontent tashqi ko'rinishidan ishonchli bo'lsa-da, unda faktik xatolar yoki mavjud bo'lmagan manbalarga havolalar uchrashi mumkin. "Media-filtr" tizimida bunday materiallar ham uch filtrdan o'tkaziladi, bu esa bo'lajak o'qituvchini yangi turdagi axborot bilan ehtiyotkor ishlashga o'rgatadi.

Tizimning afzalligi uning moslashuvchanligidadir: u qo'shimcha soat talab qilmaydi, har qanday fanga tatbiq etilishi mumkin va talabaning natijalari elektron portfolioda to'planib boradi. Topshiriqlarni baholashda mazmun to'g'riligidan tashqari manbalarni tekshirish chuqurligi, pedagogik asoslash va yaratilgan mahsulotning axloqiy jihatdan to'g'riligi alohida mezon sifatida hisobga olinishi taklif etiladi.

Xulosa

Axborot muhitining o'zgarishi o'qituvchidan media bilan yangi munosabatni talab qilmoqda: endi u faqat bilim beruvchi emas, balki axborot oqimida yo'l ko'rsatuvchi vositachi hamdir. Shu sababli mediasavodxonlikni bo'lajak o'qituvchi kasbiy kompetentligining mustaqil tarkibiy qismi sifatida e'tirof etish va uni maqsadli shakllantirish zarur. O'qituvchining media bilan munosabatidagi iste'molchi, yaratuvchi va vositachi rollari bu kompetentlik mazmunini aniqlashga asos bo'ladi. Taklif etilgan "media-filtr" topshiriqlar tizimi mediasavodxonlikni alohida fan yaratmasdan, mavjud pedagogik fanlar mazmuniga integratsiyalash imkonini beradi. Tizimning samaradorligini aniqlash uchun mediasavodxonlik darajasini baholash mezonlarini ishlab chiqish va tajriba-sinov o'tkazish keyingi tadqiqotlarning vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Masterman L. Teaching the Media. – London: Comedia, 1985.
2. Федоров А.В. Медиаобразование: история, теория и методика. – Ростов-на-Дону: ЦВВР, 2001.
3. Wilson C., Grizzle A., Tuazon R., Akyempong K., Cheung C.-K. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. – Paris: UNESCO, 2011.
4. Hobbs R. Digital and Media Literacy: A Plan of Action. – Washington, DC: The Aspen Institute, 2010.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.
6. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants // On the Horizon. – 2001. – Vol. 9, No.